



## 17. YÜZYIL HOLLANDA RESİM SANATINDAN ÖRNEKLERLE JANR RESMİ\* GENRE PAINTING WITH EXAMPLES OF 17TH CENTURY DUTCH PAINTING

Altay ALDOĞAN

Araştırma Görevlisi, Balıkesir Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü  
Research Assistant, Balıkesir University, Faculty of Fine Arts, Painting Department  
[aldoganaltay@hotmail.com](mailto:aldoganaltay@hotmail.com)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5347-5195>

### Atıf/Citation

Aldoğan, A. (2021). "17. Yüzyıl Hollanda Resim Sanatından Örneklerle Janr Resmi".  
*Sanat Dergisi*. (38), 343-362.  
Araştırma Makalesi/Research Article  
Doi: <http://doi.org/10.47571/ataunigsfd.957814>

### Öz

Sanat tarihinin hemen her döneminde karşılaşılan günlük yaşam betimlemeleri, janr resmi adı altında 16. yüzyılın sonlarında Hollanda'da ortaya çıkmış ve 17. yüzyılda yaygınlık kazanmıştır. Kökenleri mağara resimlerine kadar uzanan bu betimlemelerin, ancak 17. yüzyılda, Hollandalı ressamlar tarafından sistematik bir şekilde ele alınması; 17. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan gelişmelere, bu gelişmelerin sosyal hayata yansımalarına ve özellikle Hollanda'nın içinde bulunduğu koşullara paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu paralellikten hareketle, janr resminin ortaya çıkış sürecinin irdelendiği bu çalışmada; öncelikle janr resminin tanımı üzerinde durulmuş, bu resim türünün kökenlerini ifade etmek amacıyla farklı dönem ve coğrafyalarda yer alan günlük yaşam

### Abstract

The depictions of everyday life encountered in almost every period of art history; under the name of genre painting, arose in the Netherlands in the 16th century and became widespread in the 17th century. The systematic handling of these depictions, which origins dates back to cave paintings, by Dutch painters in the seventeenth century; took place in parallel with "the developments in 17th century Europe, the reflections of these developments on social life, and especially the conditions of the Netherlands. Based on this parallelism, in this research in which the emergence process of genre painting is examined; the definition of genre painting was emphasized, examples of depictions in different periods and geographies were given on the purpose of

\* Bu çalışma, 2018 yılında Prof. Dr. Elif ÇİMEN danışmanlığında tamamlanan "Janr Resmi ve Türk Resim Sanatındaki Yansımaları" başlıklı Yüksek Lisans Tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

betimlemelerinden örnekler verilmiştir. Sonrasında 17. yüzyıl Hollanda resim sanatı; dönemi ve içinde geliştiği coğrafya üzerinden değerlendirilerek janr resminin bir tür olarak gelişiminin altında yatan nedenler vurgulanmıştır. Son bölümde ise 17. yüzyıl Hollanda resim sanatından verilen örnekler ve bu örneklerin günlük yaşamla bağlantıları üzerinden yapılan değerlendirmelerle sanat tarihinde önemli bir yere sahip olan janr resmine detaylı bir bakış atılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Janr Resmi, Günlük Yaşam Resmi, 17. Yüzyıl Hollanda Resmi.

express the origins of this type of painting. Afterwards, 17th century Dutch painting was evaluated in terms of relationship with the its era and the geography in which it developed, and thus the reasons underlying the development of genre painting were emphasize. In the last part, a detailed look at the genre painting, which has an important place in art history was taken with the examples of 17th century Dutch painting and the evaluations made on the connections of these examples with everyday life.

**Key words:** Genre Painting, Everyday Life Painting, 17th Century Dutch Painting.

### Structured Abstract

The depictions of everyday life have a deep-rooted history dating even back to the cave paintings, however, the categorization of these depictions under the name of “genre painting” in art history occurred in the Netherlands in the 17th century. To cite the reasons for this situation, 17th century Dutch painting art was evaluated on the basis of the conditions of the era and the consequences of these conditions. Besides, with evaluations based on examples from 17th century Dutch painting art and the connections of these examples with everyday life, a detailed look at genre painting that had a significant place in art history was presented. Thus, both the frontiers of the genre painting were delineated and information about the conditions necessary for the evaluation of a painting under genre painting was provided. Exploring the genre painting that is identified with the conditions of its age and depicted with examples from 17th century Dutch painting art, this research aims to produce a multifaceted outlook toward the development and coverage of the genre painting.

The problem of this research is first to find out the relationship between 17th century Dutch painting art, which was addressed in the context of depictions of everyday life, and the conditions of the era, and second to delineate the frontiers of the genre painting, the development line of which was exhibited departing from the aforementioned relationship. In light of this problem, a general overview of genre painting was presented by evaluating the examples selected from 17th century Dutch painting art about everyday life in different contexts. Also, the reasons for genre painting to occupy a place in art history as a separate painting type were stated with emphasis placed on the implications of social, political, economic, and scientific advancements on painting art.

In this study in which the descriptive research method was used, the data about 17th century Dutch painting art and the conditions of the era were collected through the review of the relevant literature. In light of these data, the underlying reasons for the development of this painting type were questioned by identifying the relationship

between the genre painting and the 17th century Netherlands. Meanwhile, to draw a general picture of genre painting, examples from 17th century Dutch painting art were examined by browsing through various museums, galleries, collections, internet resources, and catalogs. The connections of works of painting, which were selected from among these examples, with everyday life were evaluated, and hence, the impressions about the general overview of genre painting were formed.

The categorization of the depictions of everyday life, which hark back to cave paintings, as a separate painting type in art history is directly related to the changing conditions of Europe in the 17th century. Especially when this era is generally reviewed, it is clearly discerned that several significant revolutionary scientific developments took place, and these developments launched transformations that were of importance particularly in the intellectual sense. Besides, the issues such as the initiation of the dissolution of feudal structure and the decay of the church's hegemony act as the triggers of societal changes especially in the Netherlands. The Netherlands that is more liberal and has a higher level of welfare than societies under the domination of church and monarchy deviates from the rest of Europe in terms of secularization. This situation gave rise to the birth of a brand-new understanding in which a religious institution did not guide the way for art, artists were not obliged to select their topics from holy tales, and artists came to the fore as individuals.

While the paintings with religious and historical themes came to the forefront as the common painting types until the 17th century, the topics of everyday life systematically started to occupy a place in painting art in the Netherlands as of the 17th century. This change occurred in direct connection with the internal dynamics of Europe and, in particular, the Netherlands in the 17th century. Therefore, the development process of the depictions of everyday life, which form the main axis of the genre painting, cannot be considered independently of the conditions of the age. Numerous factors such as the changing political order in the Netherlands, class divisions of society, economic situation, increase in societal welfare, and the rising demand for art along with all these factors particularly played determining roles in the emergence and development of genre painting. In conclusion, the genre painting developing based on the conditions of the era, the society in which it grew, and the elements that constituted this society embodies in itself the marks of 17th century transformations especially in the context of secularization, and with this aspect, it represents a crucial breakthrough in art history.

## Giriş

Günlük yaşam betimlemeleri, mağara resimlerine kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir; ancak bu betimlemelerin “janr resmi” adı altında sanat tarihinde yer alması 17. yüzyıl Hollanda’sında gerçekleşmiştir. Bu durumun temel sebepleri; 17. yüzyılda Avrupa’nın, özellikle bilimsel gelişmelerle birlikte, değişen düşünce yapısı ve Hollanda’nın sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan diğer Avrupa ülkelerinden farklı özellikler taşıması olarak özetlenebilir. Bu noktada, janr resmi ve dönemin koşulları arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması ve bir tür olarak janr resminin sınırlarının çizilmesi bu araştırmanın problemi oluşturmaktadır. Bu problem doğrultusunda, 17. yüzyıl Hollanda resim sanatından seçilen örnekler, Harmenszoon van Rijn Rembrandt (1606-1669), Johannes Vermeer (1632-1675), Pieter de Hooch (1629-1684), Jan Steen (1626-1679), Frans Hals (1580-1666), Floris Claesz van Dijck (1575-1651) ve Jacob van Ruisdael’in (1628-1682) eserleri ile sınırlandırılmıştır.

Bu araştırma kapsamında; doğrudan günlük yaşamı anlatan resimlerle birlikte portre, natüremort, peyzaj gibi farklı kategoriler oluşturabilecek konulara sahip resimler üzerinden yapılan değerlendirmeler, hem janr resminin sınırlarını netleştirmekte, hem de bir resmin janr resmi başlığı altında değerlendirilebilmesi için gereken koşullara yönelik bilgiler vermektedir. Bunun yanı sıra, çağının koşullarıyla ilişkilendirilen 17. yüzyıl Hollanda resmi aracılığıyla janr resminin gelişimine ve kapsamına çok yönlü bir bakış oluşturulması amaçlanmaktadır.

## Yöntem

Betimsel yöntemin kullanıldığı bu çalışmada literatür taraması yapılarak 17. yüzyıl Hollanda resmi ve dönemin koşulları hakkında bilgiler toplanmıştır. Bu bilgiler ışığında; janr resmi ve 17. yüzyıl Hollanda’sı arasındaki ilişki tespit edilerek bu resim türünün gelişiminin altında yatan nedenler irdelenmiştir. Bu esnada janr resminin genel çerçevesinin çizilebilmesi için çeşitli müzeler, galeriler, koleksiyonlar, internet kaynakları ve kataloglar taranarak 17. yüzyıl Hollanda resim sanatına ait örnekler incelenmiştir. İncelenen bu örnekler arasından seçilen eserlerin günlük yaşamla bağları değerlendirilmiş ve bu sayede janr resminin genel görünümüne dair izlenimler oluşturulmuştur.

## Janr Resminin Tanımı

Adeline's Art Dictionary'ye (1891: 178) göre janr resmi, dini ve tarihi sahnelerin yerine günlük yaşamdan sahnelerin konu alındığı bir resim türüdür. Eleştirmen Tzevetan Todorov, “Ya Sanat Ya Hayat” isimli kitabında, “*Tür resimleri [janr resimleri] de tiptki tarih resimleri ve portreler gibi insanların âlemini tasvir eder. Ancak tarih resimleri konularını dinsel anlatılarda ya da klasik mitolojide, şairlerin eserlerinde ya da tarihsel olaylarda bulurken, gündelik hayat resimleri konularını çevrelerindeki dünyadan, herkesin aşına olduğu durumlardan alır*” (Todorov, 2016: 10) sözleriyle janr resminden bahseder.

Yukarıda yapılan tanımlardaki en temel vurgu gündelik hayata dair olandır ve “günlük yaşam” konusu, bu resim türü için çizilebilecek en genel çerçevedir. Sanatçı ve akademisyen Necla Rüzgar’ın bu konu üzerine söylediği, “... ulvi, yüce bir hedefe

ulaşmak için bir “araç”, bilgilendirici bir kaynak değil, bilinen ve yaşanan hayatın hikayesini anlatan bir aynaya dönüşmüştür” (Rüzgar, 2008: 49) şeklindeki sözleri janr resmi ve günlük yaşam arasındaki ilişkiyi yansıtması açısından önemlidir. Bu noktada, janr resminin tanımında sıklıkla geçen günlük yaşam vurgusunun neleri kapsadığına değinmek, bu resim türünün sınırlarını netleştirmek açısından önemlidir. Bu anlamda bir değerlendirme yapmak gerekirse, janr resmi; doğrudan günlük yaşamı anlatan resimlerin dışında, günlük yaşamın açık ya da örtülü bir şekilde yansıtıldığı peyzaj, portre, natürmort, hayvan resimleri gibi kendi başlarına birer kategori oluşturabilecek konuları da bünyesinde barındırmaktadır (Brenner, Riddell ve Moore, 2007: 87, Turner 1996: 286).

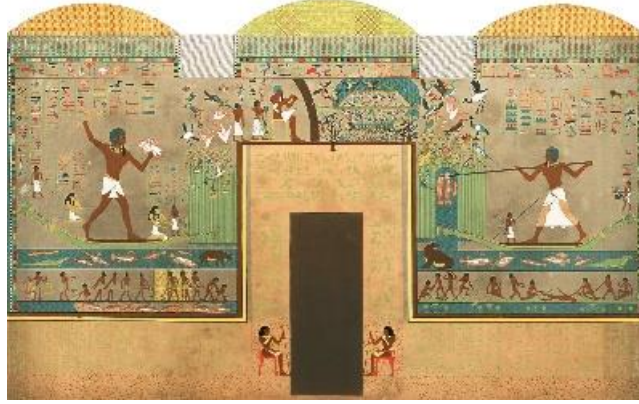
### Janr Resminin Kökenleri

İnsanoğlunun ilk sanatsal tecrübelerinden günümüze kadar hemen her dönem, günlük yaşam konulu betimlemelere rastlamak mümkündür. Mağara duvarlarına yapılan resimler bu anlamda değerlendirebileceğimiz ilk örneklerdendir. Bu örneklere bakıldığında, ilkel insanın kendi yaşamsal sürecinin içerisinde yer alan olayları ele aldığı ve bu olayları mağara duvarlarına resmettiği görülür. Bu resimlerden biri olan kuş maskeli adam, bizon ve gergedanın bir av sahnesi içerisinde resimlendiği mağara resmi, günlük yaşamın betimlendiği en eski örneklerdendir (bkz. Görsel 1).



**Görsel 1.** Kuş Maskeli Adam, Bizon ve Gergedan, M.Ö. 15000-13000, Lascaux mağarası, Fransa

Görsel 2, M.Ö. 1900'lü yıllarda Mısırlı bir soylunun mezarında yer alan bir resmi göstermektedir. Bu resimde av sahneleri, hayvan ve insan görünümleri, avcının avını yakalamak için kullandığı yöntemler gibi günlük yaşama dair birçok imge bulunur. Bu çalışmanın şaşırtıcı derecede doğaya bağlı kalınarak çizildiğini söyleyen sanat tarihçisi Ernst Gombrich, bu durumu "Her bir kuş veya balık öylesine bir gerçeklikle çizilmiştir ki, hayvan bilimciler bugün de o kuşun veya balığın türünü hemen saptayabilirler" (Gombrich, 2014: 63) sözleriyle ifade etmiştir.



**Görsel 2.** Chnemhotep'in Mezarından Duvar Resmi, M.Ö. 1900 dolayları, Beni Hassan, Orta Krallık

Asur sanatından bir örneğin yer aldığı Görsel 3'te aslanların avlandığı bir sahne görülmektedir. Bu örnekten yola çıkarak Asur sanatında ve Mısır sanatında kullanılan hayvan figürlerinin net bir şekilde birbirinden ayrıldığı sonucuna varılabilir (bkz. Görsel 2 ve 3). Hayvan yetiştiricisi olan Mısırlılar kendi insanını evcil hayvanlarla birlikte resmederken, Asurlular ilkel insanın yaptığı gibi daha çok avlanırlardı ve hayvanlara karşı vahşi bir tutum içerisindeydiler. Bu sebeple, Görsel 2 ve 3'te yer alan iki farklı avlanma sahnesi, ait oldukları toplumların günlük yaşamlarındaki ayrılığı da doğrudan göstermektedir.



**Görsel 3.** Aslan Avı, M.Ö. 850 dolayları, The British Museum, Londra

Resimlerde hayvan figürünü öne çıkaran ilk uygarlıklara karşı, Yunan sanatı insan figürünü ön plana çıkarmaktadır. Bu dönemin erken zamanlarında günlük yaşam konulu olarak değerlendirebileceğimiz eserlerden birisi, Görsel 4'de görüldüğü üzere vazo süslemeleridir. Bu süslemelerde, sosyal ve ekonomik yapıyı gösteren, günlük yaşam başlığı altında sınıflandırılacak betimlemeler görmek mümkündür. Aynı zamanda, Pompei'de birçok evde çeşitli öykülerin anlatıldığı tasvirler, manzara resimleri ve Görsel 5'te görüldüğü gibi natüremortlar bulunmaktadır.



**Görsel 4.** Genç Tavşan Uzatan Yaşlı Adam, Kırmızı Figürlü Pelike, M.Ö. 470, Hermitage Museum, Rusya



**Görsel 5.** Pompei'den Duvar Resmi, 100x234 cm, M.Ö. 50-79, Naples National Archaeological Museum, İtalya

Görsel 6'da yer alan çalışma ise Mısır'da ölülerin mezarlarına konmak üzere yapılmış olan fayyum portrelerinden biridir. Kentlerde yaşayan orta sınıfa ve sıradan insanlara ait bu portreler, canlı ve gerçekçi görünmelerinin yanında modelin bireysel özelliklerini ayrıntılı biçimde gösteren çalışmalardır. Portre türünde yapılan bu resimlerden bazıları ölen kişinin günlük yaşamını hatırlatan sahneler içermektedir (bkz. Görsel 6).



**Görsel 6.** Kupalı Adamın Mezar Portresi, Ahşap Üzerine Mum Boya, 42.7x 23 cm, M.S. 225-250, Louvre Abu Dhabi, Birleşik Arap Emirlikleri

Türk resminin bilinen en eski örnekleri, çoğunlukla Budist ve Maniheizt inanışların yansıtıldığı Uygur duvar resimleri ve minyatürlerdir. Bu resimlerde portreler, müzisyenler, hayvan tasvirleri gibi din dışı konular da resmedilmiştir. Görsel 7’de görülen “Dört Nala Koşan At” isimli duvar resmi günlük yaşamda rastlanabilecek bir sahneyi göstermektedir. Sanat tarihçisi Oktay Aslanapa, bu resim hakkında “Atın başı, gözlerin başarılı deseni ile çok canlı bir ifade kazanmış, kuyruk da düğümlenmiştir” (Aslanapa, 1989: 17) ifadelerini kullanarak resmin gerçekliğe bağlı kalınarak yapıldığından bahseder. Ayrıca kuyruğu düğümlü olarak betimlenen at, Türk kültüründe yer alan bir geleneği göstermesi sebebiyle döneminin kültürünü yansıtmaktadır. Görsel 8’de yer alan ve müzisyenlerin betimlendiği minyatür resmi de din dışı bir konu olarak gündelik hayat bağlamında değerlendirilebilir.



**Görsel 7.** Dört Nala Koşan At, Uygur Freski, 66x32cm, 8-9. yy dolayları, Hoço





**Görsel 8.** Müzisyenler, Uygur Dönemi, 10-11. yüzyıl dolayları, 106.5x 106.5 cm, Tokyo National Museum, Tokyo

Resimde figür kullanmanın yasak olduğu İslam sanatında dahi günlük yaşam konulu çalışmalar görmek mümkündür. Ürdün’de bulunan halifelik sarayının duvarlarındaki resimler bu durumun örneklerindedir (bkz. Görsel 9). İngiliz yazar Mary Hollingsworth (2009: 117), dini ve resmi olmayan bu yapının duvarlarına, bir hanedan prensinin boş zamanlarında yaptığı etkinlikler, avlanma ve müzik sahnelerinin resimlendiğini söyleyerek, bu resimlerin günlük yaşamla olan ilişkisini açıkça ifade etmiştir. 1254-1324 yılları arasında yaşamış ressam Zhao Mengfu’nun Görsel 10’da yer alan “Yıkanan Atlar” isimli çalışması ise günlük yaşam bağlamında Çin sanatından bir örnek olarak gösterilebilir.



**Görsel 9.** Duvar Resimleri, M.S.730 dolayları, Kuseyr Amra, Ürdün



**Görsel 10.** Zhao Mengfu, Yıkanan Atlar, İpek Üzerine Mürekkep Ve Renk, 28.1x155.5 cm, Palace Museum, Pekin

Bu bölümde mağara resimlerinden başlayarak verilen örnekler; günlük yaşamdan sahnelerin sanat tarihinde zaman ve coğrafya ayırt etmeksizin yer aldığını ifade etmek için yeterlidir. Günlük yaşam resimlerinin bir tür olarak sanat tarihinde yer alması ise ancak 17. yüzyıl Hollanda'sında gerçekleşmiştir. Bu noktada Hollanda'nın, neden janr resminin gelişiminin merkezi olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Bu sorunun cevabı ise 17. yüzyılda Avrupa'nın değişen koşulları ve Hollanda'nın kendine has yapısında gizlidir.

### 17. Yüzyılda Avrupa'nın Değişen Koşulları ve Hollanda

Janr resmi, Avrupa'nın ve Hollanda'nın içinde bulunduğu koşullarla doğrudan ilişkili olarak gelişmiştir. Bu sebeple, janr resminin gelişim sürecinin anlaşılması için öncelikle 17. yüzyıl Avrupa'sından bahsedilmesi gerekmektedir. Sanat tarihçisi Barış Acar, "*Janr Resmi ve Yaşayan Tin*" isimli yazısında, 17. yüzyılın ne denli önemli gelişmelere sahne olduğunu "*Avrupa'da feodalizmin çözülmeye başlandığı, İngiltere'de ilk burjuva devrimiyle iktidarın ortaçağı kapatacak biçimde el değiştirdiği, bilimsel devrimlerin gündemi işgal ettiği; Decartes'in, Spinoza'nın, Leibniz'in, Galilei'nin, Newton'un çağıdır on yedinci yüzyıl*" (Acar, 2008: 75) sözleriyle ifade eder. Bu sözlerden hareketle 17. yüzyıl Avrupa'sına, özellikle bilimsel ilerlemeler ve bu ilerlemelerin düşünce yapısına yansımaları açısından genel bir bakış atmak, janr resminin doğuşunun altında yatan sebeplerin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bahsedilen bilimsel gelişmelerin, kilisenin de kabul ettiği dogmatik düşüncelerle çelişmesi önemli bir dönüşümün başlangıcını ifade etmektedir. Özellikle Kopernik, Galileo ve Kepler'in çalışmaları, kilisenin sahip olduğu, Dünya'nın hareketsiz ve evrenin merkezi konumunda olduğu Aristotelesçi anlayışı tamamen yıkmaktadır" (Tanilli, 1994: 330-331). Bu noktada, bilimin sunduğu tüm yeniliklerle birlikte, felsefe de artık yepyeni düşüncelere sahiptir. Felsefe tarihi alanında araştırmalar yapan Ahmet Cevizci, 17. yüzyıl ve öncesi arasındaki anlayış farklılığını, "...felsefe, artık bağlılığını dinden bilime transfer etmeye başlamıştı" (Cevizci, 2013: 14) sözleriyle ifade eder. Tanrı'nın düzeni, evren ve üzerinde yarattığı her şeyin kendisine itaat etmesini gerektirirken; modern felsefe, bir kul olarak görülen insanı, özgür ve yaratıcı bir birey olarak tanımlar (Cevizci, 2013: 15). Özetlemek gerekirse, bu yüzyılda Tanrı'ya olan aşırı bağlılığından kurtulmaya başlayan insan; kaderini kendisinin belirleyebildiği, eylem özgürlüğüne sahip biri olma yolunda ilerlemektedir.

17. yüzyılda kendine özgü feodal yapısıyla Avrupa'da farklı bir konuma sahip olan Hollanda'nın içinde bulunduğu durum da janr resminin ortaya çıkmasında önemli bir faktördür. Örnek vermek gerekirse; feodal yapının en önemli unsurlarından olan aristokratların sayısı, diğer Avrupa ülkelerine göre hayli azdır ve bu sebeple aristokratların toplum içerisindeki rolleri çok daha kısıtlıdır. Tarihçi Micheal North, bu durumu sayısal olarak "*16. yy'da yalnızca on iki aristokrat aile kalmıştı (18. yüzyılda ise yalnızca yedi) ve sahip oldukları topraklar, ekilebilir alanların yüzde 10'undan bile daha azdı*" (North, 2014: 68) sözleriyle ifade eder. Aynı zamanda, 17. yüzyıl Hollanda'sında tarım yapılan topraklarda feodal yapının aksine mülkiyet hakkı söz konusudur. Köylüler mevcut toprakların önemli sayılabilecek bir miktarına sahiptir. Toprak mülkiyetine sahip köylüler, topraklarını özgür bir biçimde kullanmaktadırlar. Bu anlamda herhangi bir derebeyi ya da kilise gibi bir egemen güce bağlı değillerdir. Hatta toprakları olmayan

köylüler de aynı şekilde egemen güçler yerine, daha fazla toprağı olan köylülere bağılı durumdadırlar. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi Avrupa’da süren feodal anlayışın beraberinde getirdiğı siyasi ya da sosyal hayat, Hollanda’da mevcut değildir. Burjuvazi ve kentliler, siyasi ve sosyal hayatın belirleyicisi durumundadırlar. Ekonomik açıdan bakıldığında ise ticaret, denizcilik, sanayi gibi alanlarda gelişmiş olan Hollanda, bu alanlardaki gelişmişliğı sayesinde zenginleşmiştir. Böylelikle ortaya çıkan burjuva toplumunun refah düzeyinin oldukça yüksek olduğu ve kilise ve monarşi egemenliğindeki toplumlara oranla daha özgürlükçü bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (North, 2014: 67-69).

17. yüzyılda Hollanda’nın içinde bulunduğu koşulların daha net ifade edilebilmesi için aşağıda yer alan North’a ait sözlere bakılması yerinde olacaktır;

*“17. yüzyılda Hollanda her şeyin “en sözcüğüyle” tanımlandığı bir ülkeydi: yılda 70.000 resim yapılıyor, 110.000 parça kumaş dokunuyordu, gayri safi milli gelir 200 milyon guldendi. Hollandalılar Avrupa’nun en kentleşmiş toplumuydu ve ülke en yüksek okur-yazar oranına sahipti; evinde sanat eseri bulunan kişi sayısı ortalamanın çok üstündeydi, toplumsal altyapı sağlamdı ve farklı dini inançlara tolerans gösterilirdi. Bunlar, Hollanda’yı 17. yüzyılda öylesine eşsiz kılan özelliklerden yalnızca bazılarıydı”* (North, 2014: 11).

North’un sözlerinden de anlaşılacağı üzere 17. yüzyılda Hollanda oldukça gelişmiş durumdadır. Ayrıca, Hollanda’nın ekonomik yapısı ve buna bağılı olarak toplumun refahındaki artış, Hollanda’da orta sınıfların sanat eserine olan talebi ile doğrudan ilişkilidir. Bu talebin özel kişilere ait olması, sanat eserlerindeki konusal değişimin en önemli nedenlerindedir (North, 2014: 183-184). 17. yüzyıl Hollanda resim sanatındaki sekülerleşmenin diğer bir sebebi de 17. yüzyıl Avrupa’sında gelişen, akıllı ve din arasındaki ilişkinin sorgulanmaya başlandığı düşünce yapısıdır. Bu durum dini bir kurumun sanata yön vermediğı, sanatçının konularını kutsal öykülerden seçmek zorunda olmadığı ve bir birey olarak öne çıktığı yepyeni bir anlayışın doğmasına sebep olmuştur.

### 17. Yüzyıl Hollanda Janr Resminden Örnekler

17. yüzyılda Hollanda’da resmin temel konusu olan peyzaj, iç mekân, figür ya da figür grupları ve natürmort resimleri “günlük yaşam” genel başlığı altında toplanmakta ve bu resimler janr resmi adıyla bir tür olarak sanat tarihinde yer almaktadır. Bu resim türüne daha yakından bakmak için günlük yaşamla farklı bağlamlarda ilişkilendirilmiş 17. yüzyıl Hollanda resim sanatı örneklerinden bahsedilmesi yerinde olacaktır. Bahsedilecek eserlerden ilki, ağırlıklı olarak dinsel ve tarihsel konulu resimler ve portreler yapan Harmenszoon van Rijn Rembrandt’a aittir. Özellikle çok sayıda otoportresini yapan sanatçı, yaşamını ve farklı dönemlerdeki ruh hallerini bu portrelerle adeta belgelemiştir. Sanatçı, özellikle Leyden’deki çıracılık döneminde gündelik hayata ilişkin konuları resmetse de eserlerinde kişisel tavrını sergilemeye başladıktan sonra günlük yaşam ile ilgili desen ve baskı resimleri dışında pek fazla çalışma yapmamıştır. Ancak Rembrandt’ın janr resmi içerisinde olduğu düşünülen kimi çalışmalarının aslında günlük yaşamı yansıtmadığı Todorov’un aşağıdaki sözlerinde yer almaktadır;

“Düşünceye Dalmış Filozof” (ya da Bilgin) (Paris, Louvre) ise, muhtemelen, adını bilmediğimiz tarihsel bir kişiliktir... Bugün “Nehirde Yıkanan Hendrickje” adı verilen tablodaki (Londra) kadının arkasında duran kıyafetlerin zenginliğine ve de kadının çıplaklığına bakılırsa, bu tablonun döneminin dünyasından alınmış bir sahne olma olasılığı pek yok gibidir; bu unsurlar daha ziyade kimliğini bilmediğimiz tarihsel bir kişiliğin, belki Kral Davud’u karşılamaya hazırlanan Betsaba’nın söz konusu olduğunu düşündürür” (Todorov, 2016: 11).

Görsel 11’de yer alan “Gece Devriyesi” isimli eser de aynı yanlış anlaşılmanın sonucu olarak gündelik hayattan bir sahne olarak değerlendirilmiştir ve bu yanlış anlaşılmadan hareketle janr resminin temel sınırlarını çizmek mümkündür. Eser, ilk bakışta askerlerin günlük hayatlarından bir anın resmedildiği hissi yaratsa da aslında resmedilen, bireysel olarak askerlerden oluşan bir grup portresidir. Bu noktada “Gece Devriyesi” isimli çalışma, janr resmi için en önemli koşullardan birisi olan figürlerin bireyselliklerinin değil, günlük yaşam içerisindeki eylemlerinin ön planda olması gerekliliği ile çelişir. Bu ayrımla ilgili sanat tarihçisi Anna-Carola Krausse ve Todorov’un aşağıda yer alan sözleri “Gece Devriyesi” isimli eserin neden janr resmi içerisinde yer almadığını ifade etmesi açısından önemlidir;

“Geleneksel ‘janr resimler’inde figürler alelade ve birbiriyle yer değiştirebilir gibi görünürdü. Rembrandt ise resmini doyurucu bir içeriğe sahip tarihsel resim tarzında yapmıştı” (Krausse, 2005: 43).

“...David Vinboons’da ya da Gerrit ter Borch’taki gibi askerlerin hayatını resmeden bir tür resmi sahnesine baktığımız izlenimine kapılmayız: Burada gösterilen pekala tek tek bireyledir, yoksa “türsel” askerler değil” (Todorov, 2016: 12).



**Görsel 11.** Harmenszoon van Rijn Rembrandt, Gece Devriyesi, T.Ü.Y.B. 379.5x453.5 cm, 1642, Rijksmuseum, Amsterdam

Rembrandt’ın günlük yaşam konulu çalışmalarından örnek vermek gerekirse; Görsel 12’de yer alan çocuğunu tutan kadın, bir köpek ve kompozisyonun sağ üstünde bulunan pencereden merakla aşağıyı izleyen bir figürün yer aldığı desene bakılabilir. Bu çalışmada günlük yaşam, en yalın haliyle, figürlerin eylemleri üzerinden yansıtılmıştır. Özellikle portrelerin ifade gücü anlatımı daha da kuvvetlendirmektedir.



**Görsel 12.** Harmenszoon van Rijn Rembrandt, Çocuk Tutan Kadın, Kâğıt üzerine kalem ve kahverengi mürekkep, 18.2x14.5 cm, 1635-6, Museum of Fine Arts, Budapeşte

17. yüzyıl Hollanda'sında janr resmi başlığı altında değerlendirilebilecek eserlerin başında, günlük yaşam konulu iç mekân resimleri gelmektedir. Bu türde eser veren sanatçıların en bilinenlerinden biri Johannes Vermeer'dir. Usta sanatçı, orta sınıftan kişilerin konutlarının iç mekânlarına çoğu zaman tek, bazen de iki ya da üç figür yerleştirerek kompozisyonlarını oluşturur. Günlük yaşamın sıradanlığı içerisinde resmedilen bu figürler, Rembrandt'ın resimlerindeki gibi resmin ana elemanı olarak değil, adeta mekânın birer parçası olarak kompozisyonlarda yer alır.

Kısaca kompozisyon kurgusundan bahsettikten sonra, resmin günlük yaşamla ilişkisine değinmek gerekirse, sanatçının Görsel 13'de yer alan "Mektup Yazan Kadın" isimli eserine bakılabilir. Bu eserde sevgilisine mektup yazan bir kadın yer almaktadır ve kadının düşünceli görünümünün altında yatan sebebin de bu aşk mektubu olduğu söylenebilir. Bu resimden yola çıkarak söylenebilecek bir önemli nokta da Vermeer'in resimlerinde betimlenen günlük yaşamın, eylem ve iç gözlem arasında bir yerde durduğudur (Brenner, Riddell, & Moore, 2007: 84).



**Görsel 13.** Johannes Vermeer, Mektup Yazan Kadın, T.Ü.Y.B., 45x39.9 cm, 1665, National Gallery of Art, Washington

Günlük yaşam konulu iç mekân resimleri yapan bir diğer Hollandalı sanatçı olan Pieter de Hooch; Vermeer gibi ev içi mekânları, evin kadını ve çocuğunu resimlerine konu olarak seçmiştir (Turani, 2015: 482). Benzer konuları çalışın bu iki sanatçıdan Hooch, betimlediği iç mekânları dış mekânlarla bağlantılı bir şekilde sunarak Vermeer'in iç mekânlarından farklı bir bakış açısı sunar (Kahr, 1993: 264) (bkz. Görsel 13-14). Bu bakış açısına örnek vermek gerekirse Hooch'a ait "Çocuk için Ekmek ve Tereyağı Hazırlayan Kadın" isimli resme bakılabilir (bkz. Görsel 14). Bu resimde yer alan üç figür günlük hayatta karşılaşılabilecek sıradanlıkta resmedilmiştir. Ekmeğe yağ sürmek üzere olan bir anne, okul kıyafetleri içinde annesini bekleyen bir çocuk ve resmin geri planında görünen üçüncü figür bir ailenin günlük rutininin bir anı yansıtmaktadır. Resimde yer alan mekâna ait öğeler gündelik hayata dair anlatımı desteklemektedir ve mekân figürlerden arta kalan alan olarak değil, figürler kadar başat bir eleman olarak tasarlanmıştır. Kapının üstündeki üçgen niş içerisinde yer alan objeler, duvarda asılı çerçeve, pencerenin hafif açılmış perdesi, karo döşeli evin girişinde görünmekte olan merdiven ve Hooch'un resimlerine karakteristik bir özellik katan aralık kapıdan görünen sokak manzarası gibi mekâna ait öğeler günlük yaşamın ifadesinde figürler kadar önemli yer tutmaktadır. Resimde herhangi bir tarihsel, dini ya da mitolojik öğe görülmez. Aksine Hooch'un bu çalışması; içerisinde hiçbir özel anın bulunmadığı, insanların günlük yaşamlarında sıklıkla karşılaştığı sıradan bir sahneyi göstermektedir.



**Görsel 14.** Pieter de Hooch, Çocuğuna Ekmek ve Yağ Hazırlayan Kadın, T.Ü.Y.B., 68.6x53.3 cm, 1660-3, Getty Center, Los Angeles

Janr resminin önde gelen ressamlarından olan Jan Steen'in eserleri, Vermeer ve Hooch'un resimlerinin durağan yapısının aksine, dinamik bir yapıya sahiptir. Meyhane kavgalarından zarif ev içi mekânlarına kadar uzanan bir konu çeşitliliğine sahip olan bu resimler, Görsel 15'te de görüldüğü üzere, hikâye anlatımında taşıdığı mizahi unsurlar sebebiyle janr resminin öncü sanatçılarından Pieter Brueghel'in resimlerini anımsatır (Janson, 1991: 580).



**Görsel 15.** Jan Steen, Erkek ve Kız Okulu, T.Ü.Y.B., 81.7x108.6 cm, 1670, National Galleries of Scotland, İskoçya

Günlük yaşamın betimlendiği iç mekân resimlerinden bahsettikten sonra 17. yüzyıl Hollanda resim sanatı örnekleri arasında yer alan janr resmi ile ilişkilendirilebilecek portre resimlerinden de bahsedilmelidir. Bu resimlere örnek olarak Frans Hals'ın porteleri gösterilebilir ancak bu resimleri, janr resmi ekseninde yorumlamak için öncelikle Todorov'un, "portre resmi" ve "gündelik hayat resmi" üzerine söylediği iki farklı yorumu değinilmesi gerekmektedir. Eleştirmen, ilk olarak portre resmi ve günlük hayat resminin zıtlığını "...yapmak ve olmak varoluş ve öz nasıl karşıtısa, gündelik hayat resmiyle portre de birbirine öyle karşıtır" (Todorov, 2016: 10) sözleriyle ifade eder. Bunun yanı sıra Todorov, portrenin bir alt türü olarak "ifadeli baş" teriminden bahseder ve bu terim altında yer alan portrelerin gündelik yaşamla ilişkili olabileceğini, "*Bu bir temsildir, ama gerçek kişilerin değil, kişiliklerin temsili; artık ressamların kaygısı figürlerinin gerçekte var olan bireylere benzemesi değil, yalnızca ifadeli olmasıdır*" (Todorov, 2016: 10) sözleriyle vurgular. Bu ifade tam da Hals'ın portrelerinde karşılık bulur ve sanatçıya ait "Melez" isimli çalışma bu bağlamda değerlendirilebilir (bkz. Görsel 16). Bu çalışmada modelin kim olduğu değil, resmin isminden de anlaşılacağı gibi herhangi bir melez olduğu görülmektedir. Bu figür tuval yüzeyinde tek başınadır, ancak modelin gülüyor olması, resmin ana karakterinin sosyal hayatı içerisinde gösterildiğinin en büyük kanıtıdır. Ressam, fon olarak düz bir zemin seçerek portredeki ifadeyi resmin ana unsuru haline getirmiştir. Sanatçı, modelin anlık hareketini ve eylemini ön plana alarak, hayatın akışı içerisinde görülebilecek sıradanlıkta bir figür çizmiştir. Resmin solunda bir kısmı kadrajın dışına çıkmış halde betimlenen el, elin duruşu ve bu duruşun yarattığı hareket duygusu, resimde eylemi öne çıkarmakta, böylelikle tasvir edilen portrenin kim olduğundan çok sosyal hayatı içerisindeki duruşu dikkat çekmektedir (Turner, 2000: 140). Bu noktada, New York'ta birçok müzede uzun yıllar müdürlük yapan Gordon Bailey Washburn'un (1961: 82), janr resmini portre resminden ayırmak için resimde bulunan figürlerin bireyselliğinin ön planda olması yerine, anonim olması gerektiğini vurguladığı sözleri de Görsel 16'da betimlenen portrenin günlük yaşamla ilişkisinin vurgulanması açısından önemlidir.



**Görsel 16.** Frans Hals, Melez, T.Ü.Y.B, 72 x 57.5 cm, 1628–30, Museum der Bildenden Künste, Leipzig

Konu temelli bir yaklaşım olan janr resmi, sadece içerisinde insan figürü bulunan resimleri kapsamaz. En basit tanımıyla, cansız nesne ya da nesnelere oluşan natürmortlar da bu resim türüne örnek gösterilebilir. Özellikle bu resim türünün İngilizcede karşılığı olan “still life” terimini oluşturan kelimelerin anlamı (still: durağan, life: yaşam), bu resmin gündelik hayat ile olan ilişkisini gözler önüne serer. Bu noktada, natürmortun janr resmi ile ilişkisinin kurulabilmesi için portredeki ayrıma benzer bir sınıflandırma yapılması gerekmektedir. Bu sınıflandırmada önemli olan, resimdeki elemanların bir araya gelmesindeki yaklaşımın doğal, günlük yaşam içerisinde rastlanılabilir olmasıdır. Natürmortlarıyla tanınan, Hollandalı ressam Floris Claesz van Dijck’e ait “Peynirli Natürmort” isimli eser, bu bağlamda değerlendirilebilecek bir natürmorttur ve bu çalışma 17. yüzyıl Hollanda’ında herhangi bir yemek masasında rastlanılabilir bir sahne içermesi sebebiyle doğrudan bir janr resmi örneğidir (bkz. Görsel 17).



**Görsel 17.** Floris Claesz van Dijck, Peynirli Natürmort, A.Ü.Y.B, 82.5x111.4 cm, 1615, Rijksmuseum, Amsterdam

Tıpkı natürmortlar gibi peyzajlar da 17. yüzyıl Hollanda resim sanatı örnekleri içerisinde, günlük yaşam başlığı altında, yaygın bir şekilde yer almaktadır. Görsel 18’de yer alan, Hollandalı sanatçı Jacob van Ruisdael’e ait, “Ağartma Tarlalarıyla Harlem



Manzarası” isimli eser, bahsedilen peyzaj resimlerine örnek olarak gösterilebilir. Bu resimde, yaşadığı şehri tepeden bir bakışla resmeden sanatçı, gördüğü manzarayı resmin ana ögesi olarak izleyiciye sunmuştur. Resmin detaylarına bakıldığında, günlük yaşamın ipuçları hemen her alanda görülmektedir. Sanat tarihçi Beth Harris ve Steven Zucker, yapmış oldukları bir söyleşide, bu resim hakkında “Bu resmin ön tarafında gördüğümüz asılı keten bezlerinin sahibi olan kişi tarafından sipariş edildiği söylenir. Dikkatli baktığımızda önde gördüğümüz alanların tarla değil, güneş renklerini açsın diye yere serilmiş keten çarşaflar olduğunu görebiliriz” (Harris & Zucker, tarih yok) şeklinde ifadeler kullanmışlardır (bkz. Görsel 18). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Ruisdael’in resmettiği Harlem manzarası güçlü bir şekilde günlük yaşamdan izler taşımaktadır.



**Görsel 18.** Jacob van Ruisdael, Ağartma Tarlalarıyla Harlem Manzarası, T.Ü.Y.B. 55.5 x 62 cm, 1670-5, Museum Mauritshuis, Den Haag

## Sonuç

17. yüzyıla kadar yaygın resim türleri arasında dinsel ve tarihsel konulu resimler önde gelirken, bu tarihten sonra Hollanda’da günlük yaşam konuları sistematik bir şekilde resim sanatında yer almaya başlar. Bu değişim; 17. yüzyılda Avrupa’nın ve özellikle Hollanda’nın iç dinamikleriyle doğrudan bağlantılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu sebeple, janr resminin ana eksenini oluşturan günlük yaşam betimlemelerinin gelişim süreci çağın koşullarından bağımsız düşünülemez. Özellikle Hollanda’da değişen siyasal düzen, toplumun sınıfsal olarak dağılımı, ekonomik durum, toplumsal refahtaki artış ve bunların sonucu olarak sanata olan talebin artması gibi birçok faktör janr resminin ortaya çıkması ve gelişmesinde belirleyici bir role sahiptir. Sonuç olarak; dönemin koşullarına, içinde geliştiği topluma ve bu toplumu oluşturan unsurlara bağlı olarak gelişen janr resmi, özellikle sekülerleşme bağlamında, 17. yüzyılda yaşanan dönüşümlerin izlerini bünyesinde taşımakta ve bu yönüyle sanat tarihinde önemli bir kırılmayı temsil etmektedir.

## Kaynakça

- Acar, B. (2008). "Janr Resmi ve Yaşayan Tin". *RH+artmagazine*, 47, 74-77.
- Adeline, J., & Fairholt, F. W. (Dü.). (1891). *Adeline's Art Dictionary*. New York: D.Appleton And Company.
- Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Brenner, C., Riddell, J., & Moore, B. (2007). *Painting in the Dutch Golden Age*. Washington: National Gallery of Art.
- Cevizci, A. (2013). *17. Yüzyıl Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gombrich, E. (2014). *Sanatın Öyküsü*. (Çev. E. Erduran ve Ö. Erduran) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hollingsworth, M. (2009). *Dünya Sanat Tarihi*. (Çev. B. Ergüder ve R. Küçükdoğan) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Janson, H. W. (1991). *History of Art*. New York: H.N. Abrams.
- Kahr, M. M. (1993). *Dutch Painting in The Seventeenth Century*. New York: Routledge.
- Krausse, A. C. (2005). *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Tarihi*. (Çev. D. Zaptcıoğlu) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- North, M. (2014). *Hollanda Altın Çağı'nda Sanat ve Ticaret*. (Çev. T. U. Belge) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Rüzgar, N. (2008). 17. Yüzyılın Sınıfsal Anlayışı Çerçevesinde Janr Resmi. *rh+sanat*, 49, 46-49.
- Tanilli, S. (1994). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* (Cilt 3). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Todorov, T. (. (2016). *Ya Sanat Ya Hayat*. (Çev. A. U. Kılıç) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Turani, A. (2015). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turner, J. (Dü.). (1996). *The Dictionary of Art* (Cilt 12). New York: Oxford University Press (OUP).
- Turner, J. (2000). *The Grove Dictionary of Art: From Rembrandt to Vermeer*. New York: Grove Art.
- Washburn, G. B. (1961). Genre and Secular Subjects. *Encyclopedia of World Art* (Cilt 6, 81-83). içinde New York: McGraw-Hill Company.

## İnternet Kaynakça

- Harris, B. ve Zucker, S. (t.y.). Ruisdael'in "Çiftlikler ve Haarlem Manzarası" İsimli Eseri. <https://tr.khanacademy.org/humanities/renaissance-reformation/baroque-art1/holland/v/ruisdael-haarlem>. (Erişim Tarihi: 03.14.2021).

## Görsel Kaynakça

- Görsel 1.** Kuş Maskeli Adam, Bizon ve Gergedan, M.Ö. 15000-13000, Lascaux mağarası, Fransa, [http://classconnection.s3.amazonaws.com/739/flashcards/2104739/png/rhinoceros\\_wounded\\_man\\_and\\_bison\\_lascaux\\_cave\\_ca\\_15\\_000-13\\_000\\_bce1350777689584.png](http://classconnection.s3.amazonaws.com/739/flashcards/2104739/png/rhinoceros_wounded_man_and_bison_lascaux_cave_ca_15_000-13_000_bce1350777689584.png), (Erişim Tarihi: 12.06.2020).
- Görsel 2.** Chnemhotep'in Mezarından Duvar Resmi, M.Ö. 1900 dolayları, Beni Hassan, Orta Krallık, Gombrich, E. (2014). Sanatın Öyküsü. (E. Erduran ve Ö. Erduran, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi. s.63.
- Görsel 3.** Aslan Avı, M.Ö. 850 dolayları, The British Museum, Londra, <http://www.lograrco.es/images/Historia/Arsunasipal.jpg> (Erişim Tarihi: 13.06.2020).
- Görsel 4.** Gence Tavşan Uzatan Yaşlı Adam, Kırmızı Figürlü Pelike, M.Ö. 470, Hermitage Museum, Rusya, <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/289670> (Erişim Tarihi:03.02.2021).
- Görsel 5.** Pompei'den Duvar Resmi, 100x234 cm, M.Ö. 50-79, Naples National Archaeological Museum, İtalya, [https://artsandculture.google.com/asset/\\_/LAEQ5IFgXDvslA](https://artsandculture.google.com/asset/_/LAEQ5IFgXDvslA) (Erişim Tarihi: 11.03.2021).
- Görsel 6.** Kupalı Adamın Mezar Portresi, Ahşap Üzerine Mum Boya, 42.7x 23 cm, M.S. 225-250, Louvre Abu Dhabi, Birleşik Arap Emirlikleri, <https://www.louvreabudhabi.ae/Explore/highlights-of-the-collection/Funerary-Portrait-of-a-Man-with-Cup> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Görsel 7.** Dört Nala Koşan At, Uygur Freski, 66x32cm, 8-9. yy dolayları, Hoço, Aslanapa, O. (1989). Türk Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi. s.17.
- Görsel 8.** Müzisyenler, Uygur Dönemi, 10-11. yüzyıl dolayları, 106.5x 106.5 cm, Tokyo National Museum, Tokyo, [https://www.tnm.jp/modules/r\\_collection/index.php?controller=dtl&colid=TC554&lang=en](https://www.tnm.jp/modules/r_collection/index.php?controller=dtl&colid=TC554&lang=en) (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Görsel 9.** Duvar Resimleri, M.S.730 dolayları, Kuseyr Amra, Ürdün, <https://www.wmf.org/project/qusayr-amra> (Erişim Tarihi: 27.04.2021).
- Görsel 10.** Zhao Mengfu, Yıkanan Atlar, İpek Üzerine Mürekkep Ve Renk, 28.1x155.5 cm, Palace Museum, Pekin, <https://en.dpm.org.cn/collections/collections/2014-03-31/1373.html> (Erişim Tarihi:11.03.2021).
- Görsel 11.** Harmenszoon van Rijn Rembrandt, Gece Devriyesi, T.Ü.Y.B. 379.5x453.5 cm, 1642, Rijksmuseum, Amsterdam, <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/SK-C-5> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).

- Görsel 12.** Harmenszoon van Rijn Rembrandt, Çocuk Tutan Kadın, Kağıt üzerine kalem ve kahverengi mürekkep, 18.2x14.5 cm, 1635-6, Museum of Fine Arts, Budapeşte, <https://www.mfab.hu/artworks/woman-with-a-child-frightened-by-a-dog/> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).
- Görsel 13.** Johannes Vermeer, Mektup Yazan Kadın, Tuval üzerine yağlı boya, 45x39.9 cm, 1665, National Gallery of Art, Washington, Brenner, C., Riddell, J., & Moore, B. (2007). *Painting in the Dutch Golden Age*. Washington: National Gallery of Art. s.85.
- Görsel 14.** Pieter de Hooch, Çocuğuna Ekmek ve Yağ Hazırlayan Kadın, T.Ü.Y.B., 68.6x53.3 cm, 1660-3, Getty Center, Los Angeles. <http://www.getty.edu/art/collection/objects/733/pieter-de-hooch-a-woman-preparing-bread-and-butter-for-a-boy-dutch-about-1660-1663> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).
- Görsel 15.** Jan Steen, Erkek ve Kız Okulu, T.Ü.Y.B., 81,7x108,6 cm, 1670, National Galleries of Scotland, İskoçya, <https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/5676/school-boys-and-girls> (Erişim Tarihi: 11.09.2021).
- Görsel 16.** Frans Hals, Melez, T.Ü.Y.B., 72 x 57.5 cm, 1628–30, Museum der Bildenden Künste, Leipzig, [https://www.wga.hu/html\\_m/h/hals/frans/03-1630/32mulatt.html](https://www.wga.hu/html_m/h/hals/frans/03-1630/32mulatt.html) (Erişim Tarihi: 20.03.2021).
- Görsel 17.** Floris Claesz van Dijck, Peynirli Natürmort, A.Ü.Y.B., 82.5x111.4 cm, 1615, Rijksmuseum, Amsterdam, <https://www.rijksmuseum.nl/en/my/collections/143548--elsje-prins/breakfast-lunch-dinner/objecten#/SK-A-4821,1> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).
- Görsel 18.** Jacob van Ruisdael, Ağartma Tarlalarıyla Harlem Manzarası, T.Ü.Y.B. 55,5 x 62 cm, 1670-5, Museum Mauritshuis, Den Haag, <https://www.mauritshuis.nl/en/explore/the-collection/artworks/view-of-haarlem-with-bleaching-grounds-155/detailgegevens/> (Erişim Tarihi: 20.03.2021).